

УДК 323:351+316.77+659

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СКЛАДНИК ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Лазоренко Ольга Анатоліївна

Розглянуто конфліктну ситуацію на сході України, яка переросла в гібридну війну Російської Федерації проти України. Бойові дії, які ведуться на території нашої держави, продемонстрували світу, що Російська Федерація не лише втручається у внутрішні справи країни, порушуючи її територіальну цілісність, а й не зважає на норми міжнародного права. Вона не визнає себе учасницею конфлікту й не дотримується низки взятих зобов'язань, ігноруючи світове співтовариство. Крім щоденних воєнних дій, Росія вдало проводить інформаційну кампанію всередині своєї країни та на території України. Отже, доцільно глибоко проаналізувати конфліктну ситуацію, що склалася на теренах України, розглянути її передумови й тенденції розвитку. У процесі роботи було виявлено чинники, які спричинили розгортання конфлікту. Крім того, систематизовано інформаційно-психологічні технології впливу на свідомість людей, які застосовує Російська Федерація і проти власного населення, і проти українців. Також з'ясовано, що незахищеність інформаційного простору України спричинена низкою внутрішніх чинників, вирішення яких дасть поштовх розвитку інформаційної інфраструктури, якісного зростання інформаційного продукту. Робиться спроба розроблення можливих способів вирішення наявних проблем та викликів в інформаційно-комунікаційному просторі в умовах війни. Зроблено загальний висновок, що, скоординувавши власні сили, Україна зможе вдало захищати свої національні та інформаційні інтереси, не дозволяючи зовнішнім чинникам зазіхати на її територіальну цілісність, суверенітет і безпеку.

Ключові слова: антитерористична операція, конфлікт, інформаційна війна, гібридна війна, територіальна цілісність, суверенітет, безпека, інформаційні впливи.

LAZORENKO OLGA

INFORMATION COMPONENT OF A HYBRID WAR IN EASTERN UKRAINE: TRENDS OF DEVELOPMENT.

This article is about the conflict situation in the east of Ukraine, which turned into hybrid war of Russian Federation against Ukraine. The fighting, which are conducted in Ukraine, showed the world that the Russian Federation not only interfere in the internal affairs of the country, violating its territorial integrity, but also ignores the norms of international law. It does not recognize itself as a participant of the conflict and does not adhere to a number of obligations, ignoring the international community. Along with the daily military operations, Russia successfully conducted an information campaign in his country and in Ukraine. Therefore, it is advisable to analyze deeply the conflict situation, which kindled in Ukraine, consider its background and trends. During the work on the article have been identified factors that led to the deployment of the conflict. Besides systematized information and psychological impact of technology on people's minds that uses the Russian Federation, as against their own population and against the Ukrainian. Also found that the vulnerability of Ukraine's information space caused by a number of internal factors, which decision will give impetus to the development of information infrastructure, increase quality information product. Have been made an attempt to develop possible solutions to existing problems and challenges in the area of information and communication in war. Made a general conclusion that through coordinated its own strength, Ukraine will be able to successfully defend its national interests and information, not allowing external factors to infringe on its territorial integrity, sovereignty and security.

Keywords: anti-terrorist operation, conflict, information warfare, hybrid war, territorial integrity, sovereignty, security, information impacts.

Конфліктна ситуація на сході України, що розпочалася навесні 2014 р., для більшої частини українців стала неочікуваною. Сподівання, що Володимир Путін обмежиться анексією Криму, були розвінчані у квітні 2014 р., коли відбулися перші захоплення адмінбудівель проросійськими учасниками протестів у Донецькій та Луганській областях. Коли ж сепаратистам вдалося викрасти вогнепальну зброю СБУ в Донецьку та Луганську, стала очевидною безпорадність силових структур, зокрема внутрішніх військ. Уже наступного дня була проголошена т. зв. Донецька Народна Республіка (ДНР), а в.о. президента України О. Турчинов оголосив проведення антитерористичної операції (АТО) в регіоні. З того часу й до сьогодні Україна перебуває в постійному воєнному протистоянні з бойовиками на сході, а також з офіцерами регулярної армії Російської Федерації. Існує твердження, що це політичний та збройний конфлікт між післяреволюційною Україною з одного боку і Росією та створеними нею невизнаними самопроголошеними Республікою Крим, ДНР, Луганською Народною Республікою – з другого. В. Власенко зазначає, що «збройний напад Російської Федерації на Україну називають різними термінами. З одного боку, це такі визначення як гібридна війна, «неоголошена війна», «дивна війна», «прихована війна», «таємна війна», «спливаюча війна», «нестандартна війна», «нелінійна війна», «напіввійна», «війна керованого хаосу» тощо. Можливо, зазначений підхід є спробою словесно відобразити специфіку розв'язаної Росією війни, яка за методами свого ведення відрізняється від традиційних класичних війн» [1]. З другого боку, є спроба «охарактеризувати ситуацію, викликану збройним нападом РФ на Україну, як «внутрішньополітичну кризу», «громадянську війну», «українсько-українську війну» [1]. Проте очевидно, що воєнне протистояння, що відбувається наразі на Сході України, швидше, увійде в історію як «Російсько-українська війна» або «Вітчизняна війна (2014–2015 рр.)». Незважаючи на численні докази присутності російських військ на території України, Росія офіційно продовжує заперечувати факт своєї участі у збройному конфлікті, тому з української сторони війна розглядається як неоголошена. Водночас слід зауважити, що, ніби більшість європейських країн та США визнають Росію однією зі сторін конфлікту. Проте на початковому етапі довести зацікавленість РФ в ескалації конфлікту на сході України було доволі складно, зокрема з огляду на те, що вона застосувала проти України концепцію гібридної війни, яка, як зазначає В. Горбулін, «багато в чому є унікальною із структурно-функціонального погляду: за формою вона гібридна, а за змістом – асиметрична [2]». І хоча військовий складник у цій гібридній війні продовжує залишатися визначальним, масштаби застосування інфор-

маційного складника стають дедалі більшими, оскільки російською стороною використовується інформаційна зброя поруч зі справжньою зброєю в однаково великих обсягах. Про масштаби інформаційної агресії РФ проти нашої держави слушно зауважив Головнокомандувач об'єднаних збройних сил НАТО в Європі Ф. Брідлав: «Це найбільш дивовижний інформаційний бліцкриг, який ми коли-небудь бачили в історії інформаційних воєн [2]».

З огляду на зазначене, метою статті є глибокий аналіз конфліктної ситуації на сході України (яка переросла в гібридну війну Російської Федерації проти України) із виявленням інформаційних передумов конфлікту й визначення тенденцій його розгортання в інформаційному просторі. Це дасть можливість систематизувати методи інформаційної боротьби й технології інформаційно-психологічних впливів РФ на українське суспільство; означити внутрішні виклики, що дестабілізують ситуацію в країні, та розробити можливі способи вирішення наявних проблем в інформаційно-комунікаційному просторі.

Аналізуючи інформаційний складник гібридної війни, що її здійснює РФ проти України, можна дійти висновку, що вона розгортається на кількох напрямках: на російську, українську, та західну аудиторії. При цьому слід зазначити, що така війна розпочалася не як підтримка воєнного складника конфлікту на сході України чи анексії Криму, а набагато раніше. Для експертів, політехнологів не секрет, що РФ готувалася до вторгнення в Україну давно, приблизно з 2004 р., коли стало зрозуміло, що Україна не має наміру залишатися в фарватері російської зовнішньої політики, прагне бути самостійним суб'єктом міжнародних відносин. Тоді ж розпочався інформаційний вплив РФ, скерований на пропаганду і власного, і українського народів проросійськими/антиукраїнськими ідеями за рахунок підміни справжньої реальності й історичних подій симулякрами (образами того, чого не існує чи не існувало насправді), розповсюдженням напівправди та використанням інших інформаційних технологій. Зокрема впливовим чинником стало «звернення до історії». Задовго до конфлікту почали з'являтися т. зв. історичні згадки про те, що України як країни не існувало, що це штучно створена адміністративна одиниця. Сучасним прикладом застосування таких технологій можуть слугувати багаторазові повідомлення російських мас-медіа, що українська влада перетворилася на агресора, а прості українці, які розмовляють українською мовою та захищають свою Батьківщину, називаються бандерівцями, нацистами, фашистами та карателями.

Говорячи про інформаційний складник поточної гібридної війни, слід зауважити, що він почав реалізовуватися раніше за безпосередні воєнні дії. Так, активізація інформаційно-психологічного тиску була помітною вже у листопаді

2013 р. у зв'язку з розгортанням Євромайдану. А наприкінці лютого 2014 р. абсолютна більшість російських – і традиційних, і новітніх – ЗМІ підключилися до інформаційно-психологічної боротьби проти України, намагаючись підтримати проведення воєнної операції. «Такі видання як «Известия», «Российская газета», «Московский комсомолец», «КоммерсантЪ», «Взгляд», а також інформаційні агенції РІА «Новости», ИТАР-ТАСС, РОСБАЛТ, АИС не лише передруковували неперевірені новини, але й самі були помічені у створенні цілком неправдивих повідомлень – «фейків» [3].

Зокрема прикладом використання мас-медіа напівправди під час анексії Криму є інформація про масовий перехід українських силовиків на бік РФ або про добровільну здачу військових частин та інших військових об'єктів російським військовим, а неприхованої неправди – інформація щодо переходу на бік Росії корабля ВМС України «Гетьман Сагайдачний», який повертався додому після виконання антипіратської місії в Аденській Затоці.

Водночас інформаційно-психологічні впливи підсилювалися і традиційними адміністративно-силовими заходами: – перешкодження діяльності ЗМІ, спроби припинення функціонування мережі інтернет на Кримському півострові. «Також використовувалися механізми блокування веб-ресурсів, що активно спростовували (могли спростовувати) неправдиві повідомлення. Зокрема, на виконання вимог Роскомнадзору в соцмережі ВКонтакте було заблоковано сторінки «Правого сектору» та «Євромайдану [3]».

Наслідком інформаційних впливів стало те, що навесні 2014 р. значна кількість мешканців АР Крим та росіян підтримали анексію Криму, вважаючи його російським, і далі схвалюють воєнне втручання на території України на сході, оскільки розцінюють це як піклування про «братній народ», який «прагне возз'єднання з Росією», а також непокояться за життя й безпеку жителів сходу держави, вбачаючи загрозу в самому існуванні на їхнє переконання, «нацистської» київської влади.

Інформаційно-психологічні технології використовуються російською стороною і під час воєнного конфлікту на сході України. У цьому контексті слід згадати дезінформацію російських мас-медіа про обстріли лікарень Нацгвардією [4], про героїзм «ополченця» з Луганщини, який начебто підірвав себе, аби не здаватися Нацгвардії (а насправді помер за кілька років до цього – *прим. авт.*) [5], про те, що у Слов'янську існують розкопані могили загиблих вояків, куди згодом хоронять мирне населення [6]. Щодо останньої новини, то багато людей, прислухаючись до закликів закадрового голосу, розмістили репост новини на своїх сторінках у соціальних мережах. Подібним прикладом дезінформації є й розтиражований російськими ЗМІ, зокрема

«Первым каналом», відеорепортаж про біженку з України, яка розповідала, що українськими військовими створені списки тих, хто має бути розстріляний, а також заявляла про факт публічної страти дружини ополченця та розп'яття їхньої дитини [7; 8]. Варто зауважити, що ці фейкові новини підхопили й деякі українські мас-медіа [9; 10]. Не мала за собою фактів підтвердження й низка репортажів, де люди заявляли про мародерство Нацгвардії, про те, що нацгвардійці розстрілювали мирне населення, знищували житло, лише «хтось щось бачив».

Низка інформаційних фейків спрямовується й на інші цілі – деморалізацію захисників України та створення панічних настроїв у суспільстві. Так, з метою залякування на деяких інтернет-ресурсах було розміщено інформацію про створення власного Генштабу добровольчими батальйонами [11], що цілком заперечує Міністерство оборони України. З метою деморалізації населення розміщувалася інформація про те, що добровольчі батальйони покидають передову [12], тоді як це лише тимчасовий процес, який передбачає перехід вояків на контракт до Нацгвардії та ВСУ [13]. Підтвердження таким повідомленням немає, проте очевидні фейки російський народ та проросійські громадяни на сході України охоче сприймають як істину. Таким чином, російськими мас-медіа робляться успішні кроки в напрямі розпалу ворожнечі та формування ненависті до українських військових.

Однак аналіз інформаційно-психологічного впливу РФ щодо ситуації на сході України впродовж 2014–2015 рр. вказує на те, що, крім класичних засобів, російська сторона наразі застосовує й новітні технології, зокрема технологію знищення т. зв. вікна Овертона [14]. Ця технологія, з одного боку, ґрунтується на базових потребах людини, які в піраміді Маслоу посідають місця з другого по четверте (потреба в безпеці, потреба в приналежності й любові, потреба в повазі), а основними важелями впливу на людину є толерантність, евфемізм, належність до зграї, ілюзія авторитету, законність [15]. А з другого боку – виходить з того, що для кожної ідеї чи проблеми в суспільстві існує т. зв. вікно можливостей.

У межах цього вікна ідею можуть або не можуть широко обговорювати, відкрито підтримувати, пропагувати, намагатися закріпити законодавчо. Вікно рухають, змінюючи тим самим спектр можливостей від стадії «немислиме» (тобто абсолютно чуже суспільній моралі, те, що повністю відкидається) до стадії «актуальної політики» (тобто широко обговорюване, прийнятне масовою свідомістю й закріплене в законах). Між ними є стадії «радикальне», «прийнятне», «розумне» та «популярне». «Вікно» дає змогу не просто здійснювати інформаційні впливи, оскільки це тонкі напрацьовані технології, які відзначаються своєю ефективністю завдяки послідовності, системному застосуванню та непо-

мітністю для суспільства, яке стає жертвою таких технологій. У цьому сенсі слід підкреслити, що донедавна питання цілісності України не порушувалося. Проте завдяки гнучкому застосуванню інформаційно-психологічних технологій, зокрема застосуванню зазначеного т. зв. вікна Овертона, спочатку в мешканців сходу було сформовано протесні настрої, які поступово переросли в сепаратизм і, зрештою, в неоголошену війну між Україною та Росією. Однак варто відзначити, що дана технологія застосовувалася та застосовується Російською Федерацією не лише стосовно українців, а й щодо росіян. Необхідно окреслити, яким саме чином було реалізовано цю технологію. Спочатку порушилося питання про права російських громадян та російськомовного населення України, що надало руху відповідного напрямку, зародилася тема (перехід до «радикального»). Далі питання перемістилося до «прийняттого», коли обговорювалася можливість «возз'єднання російських земель», наводилися історичні згадки. Після цього проводилася певна легітимізація питання, зокрема через подальше обговорення на рівні вчених та істориків. Спровоковані мітинги та влаштовані виступи на підтримку об'єднання росіян призвели до зміщення вікна на щабель «розумного». Коли питання стало топ-новиною в політиці, шоу-бізнесі та мас-медіа, почалася підготовка до переведення його в «актуальну політику», або ж «популярне». Далі розпочалося лобіювання можливого законодавчого закріплення питання.

Останній етап був надзвичайно швидким та дієвим: проведення референдуму в Криму, приєднання його до Російської Федерації (законодавче визнання фактів), а також відповідних псевдореферендумів на сході України. Саме тоді відбувся помітний зсув у свідомості росіян та більшої населення сходу України. «Вікно Овертона» спрацювало. Відтоді мас-медіа Російської Федерації не зупиняються перед жодними етичними нормами. Вони роблять свою роботу, всіляко дезінформуючи російське населення, пропагуючи сепаратистські цінності в мешканців сходу України. Засоби масової інформації використовують фейкові фото- й відеоматеріали, аби продемонструвати «реальну ситуацію подій», таку, якою вона має бути в уяві аудиторії заради ескалації конфліктної ситуації.

Особливістю інформаційного складника гібридної війни, яка ведеться РФ проти України, на сучасному етапі є те, що головним ідеологом та месидж-мейкером у ній є президент РФ Володимир Путін. Саме він формує головні тези, які надалі тиражуються російськими мас-медіа, що в переважній більшості є підконтрольними чинному російському президенту. Зокрема показовою в цьому контексті є ситуація довкола Криму. Так, у 2008 р. В. Путін в інтерв'ю німецькому телеканалу *ARD*, на той час будучи прем'єр-міністром РФ, заявляв, що Крим не є

спірною територією, Росія давно визнала кордони України, а порушення цього питання як можливої наступної цілі (після російсько-грузинського конфлікту – *прим. авт.*) є провокацією [16]. Проте 2014 р. продемонстрував різкий поворот. У березневій промові 2014 р. В. Путін щодо приєднання Криму до складу РФ простежується низка протилежних уже продуманих тез: історичні згадки про територію російських, руських земель, толерантність щодо російськомовного населення та підтримку дружніх відносин з Україною, про високі відсотки в опитуванні стосовно питання приєднання Криму, прецедент із Косово, про Декларацію ООН, зокрема пункт про право на самовизначення нації. Російські мас-медіа, своєю чергою, підхопили цитату, що Крим насправді та справедливо – невід'ємна частина Росії та «исконно русская земля» [17]. Незважаючи на те, що Путін посилався цим висловом на думку росіян (уміло знявши із себе відповідальність), вислів з блискавичною швидкістю та ажіотажем заповнив інформаційний російськомовний простір. «Ми завжди будемо захищати етнічних росіян на Україні й ту частину українського населення, українського народу, яка відчуває свій нерозривний не тільки етнічний, а й культурний, мовний зв'язок з Росією, відчуває себе частиною широкого російського світу», – пізніше заявив Путін на пресконференції за підсумками переговорів із президентом Австрії наприкінці червня 2014 р. [18]. Таким чином мас-медіа отримали черговий сигнал для розповсюдження інформації серед слухачів та читачів про те, що російськомовне населення в Україні потребує захисту, що їх права обмежуються. Водночас варто зауважити, що національні рухи, а отже і частина російських громадян вважають, що і в Росії громадяни потребують захисту [19]. Даючи коментарі в документальному фільмі «Крим. Шлях до Батьківщини», Володимир Путін стверджує, що російська влада не змогла залишитися в стороні від можливих бід для російського населення, тому вирішила допомогти мешканцям Криму задля їх захисту. Ситуація в Україні змусила Путіна, за його словами, повернути Крим до складу Росії (тобто Путін вважає Крим російським – *прим. авт.*) [20].

Щодо ситуації на сході України В. Путін також висловлюється, що там люди лише обстоюють свої права, тоді як влада України забула про гуманізм [21]. За його словами, Харківська, Донецька, Луганська, Одеська, Херсонська, Миколаївська області – це Новоросія, територія, яка раніше не належала Україні. Ці месиджі знову ж таки широко тиражуються російськими мас-медіа з метою створення відповідного підґрунтя – розв'язання конфлікту за участі РФ на сході України [22]. Як наслідок, у березні 2014 р. 74 % росіян готові були підтримати дії керівництва РФ у разі початку військового конфлікту в

Україні [23]. Своєю чергою, російський депутат Ілля Пономарьов, коментуючи викривлене сприйняття росіян щодо ситуації на сході України, прирівняв обстановку в РФ із масовим психозом у Німеччині 1933 р. [24].

Загалом інформаційний аналіз і моніторинг 2014–2015 рр. дає змогу дійти висновку, що в межах гібридної війни, яку веде Російська Федерація проти України, її інформаційний складник характеризується певними тенденціями щодо напрямів і способів впливу. При цьому поміж основних трендів, що просувають РФ в інформаційно-психологічному просторі, варто виокремити такі:

- формування іміджу РФ як могутньої держави, що обстоює принципи демократії та свободи, захищає своїх громадян та етнічних росіян;
- піддрив морального здоров'я українців;
- формування уявлення про начебто широку підтримку жителями сходу України дій з боку РФ;
- деморалізування особового складу силових відомств України, зокрема Збройних сил і Національної гвардії;
- дезінформування власного населення та світового простору щодо перебігу подій, а також причин конфлікту;
- спростування інформації щодо присутності російських військових на території України;
- зомбування власного населення кремлівськими вигадками про американських військових, які ведуть бойові дії на сході України;
- підтримка проросійських громадян України.

Таким чином, аналіз інформаційно-психологічного складника в гібридній війні РФ проти України, дає підставу констатувати, що російською стороною використовуються широко відомі та новітні методи інформаційної боротьби, а також усі можливі засоби й способи інформаційно-психологічного впливу. При цьому використовуються і традиційні мас-медіа – друковані ЗМІ, радіо і телебачення, і новітні, зокрема інтернет-ресурси та соціальні мережі.

При цьому слід зауважити, що для широкого загалу стало неочікуваним бажання мешканців сходу відокремитися від України, раптом відчувши себе «неукраїнцями». Проте проведений ще в 1971 р. експеримент пояснює явища, які нині відбуваються з людьми. Зокрема, науково-документальний фільм Соболева «Я та інші» [25] дає змогу поглянути і з'ясувати, наскільки люди самостійні у своїх судженнях та міркуваннях. Результати експерименту засвідчили, що, незалежно від віку, і діти, і дорослі піддаються чужій або суспільній думці, не вдаючись у деталі, та не вважають на те, що вони можуть суперечити власним переконанням. Експеримент довів вислів Аристотеля, що людина – це соціальна тварина. Тобто людина живе в соціумі. І коли вона не знає як вчинити, то чинить так, як роблять усі. «Це наша соціальна особливість. Такі ми, така соціальна реакція», – констатує співавтор фільму Валерія Мухіна [26]. І коли

думка оточуючих є важливішою за власні відчуття, коли людина добровільно відмовляється від власних думок, то така поведінка називається навіяною. Орієнтація на власні враження – це виняток із правил. Навіяна поведінка, або конформна [27], на думку психологів, є звичною для більшості людей, що й продемонструвала реакція більшості жителів сходу України, які перебували під значним інформаційно-психологічним впливом російських мас-медіа на початку конфлікту.

Однак слід зазначити, що ситуація довкола підтримки частиною українців ворожих дій РФ пов'язана не лише з діями російського керівництва в інформаційному полі, а власне з діями певних українських політиків та посадовців. Наприклад, народний депутат України Олег Царьов кидав у маси чимало гасел сепаратистського характеру. Пізніше, коли він був оголошеним у всеукраїнський розшук, заявляв БіБіСі, що знає настрої сепаратистів на сході країни, що вони не збираються здаватися [28]. І хоча він заперечував, що «Новоросія» – це проект Кремля, СБУ підтверджує, що один із радників президента Росії разом з Олегом Царьовим планував військову агресію на території Криму [29]. Є низка політиків, яких вважають «спонсорами» терористичної діяльності. Вони пропагують антиукраїнські ідеї й досі не понесли покарання, продовжують виконувати свої «обов'язки» народних депутатів. Отже, крім того, що проросійські та антиукраїнські політики мають можливість активно виступати в мас-медіа, вони ще отримали шанс здобути підтримку українців безпосередньо на сході, так би мовити, представляючи народ у Верховній Раді України. Таким чином, прихильникам зближення з РФ надається певна підтримка. Не маючи інших каналів правдивої інформації, чуючи та бачачи такі промови, жителі східного регіону виступили проти законної влади та, зрештою, підтримали ополченців, сепаратистів, терористів. Тому внутрішній чинник становить чи не найбільшу загрозу після російської інформаційної війни.

Також необхідно зауважити, що кремлівська пропаганда, направлена на мешканців сходу України, діє ефективно, передусім через те, що там місцеве населення має доступ переважно до російського телебачення, якому традиційно довіряє більше, ніж українському, зокрема тому, що в більшості є російськомовним. Проте навіть та частина населення, що хотіла б мати українські джерела інформації, такої можливості позбавлена, адже перше, що зробили т. зв. ополченці на окупованих територіях, – відключили значну кількість українських телеканалів та підключили російські. Решта українських каналів транслюється частково, а жителі скаржаться, що часто під час показу фільмів та серіалів звукове їх наповнення – це новини російських телеканалів. Тобто навіть бажання відмежуватися від російських новин стає неможливим – хіба, що зовсім не вмикати телевізор. Таким чином, вже за-

раз можна говорити про те, що схід України інформаційно ізольований, особливо стосовно достовірної та необхідної інформації. Цю тезу підтвердили й журналісти та медіаексперти на проведеному в Києві 6-7 червня 2015 р. масштабному заході «Донбас Медіа Форум». Так, Світлана Єременко, виконавчий директор Інституту демократії ім. П. Орлика, констатувала, що «Україна програє інформаційну війну на сході власної країни» [30]. Натомість на міжнародному рівні Україна виграє, адже якби вона програвала інформаційну війну, то санкцій проти Росії вже не було б, вважає прес-аташе представництва ЄС Девід Стулік [30].

На думку медіаекспертів, існує низка чинників, які не сприяють розв'язанню проблем. Зокрема, «цінності, позиції, ідеали людей часто є діаметрально протилежними. Така антагоністичність не сприяє примиренню чи пошукам компромісу», – вважає голова Інституту соціальних досліджень і політичного аналізу Володимир Кіпень [31]. Він же зазначає, що свідомість людей «чорно-біла, закрита для сприйняття «чужого» погляду. Вона фрагментарна, світ у її сприйнятті розтрошений на уламки, позбавлений цілісності» [31]. Майже всі ЗМІ, які не співпрацюють з ЛНР та ДНР, виїхали з Донбасу; а задля задоволення інформаційних потреб у районі проведення АТО місцевими або російськими медіа подаються новини в ліпшому випадку недостовірні, а то й зовсім вигадані. Люди дивляться, читають і слухають те, що їм пропонують. Зараз українських телеканалів там немає. Луганський журналіст, главред сайту «Політика 2.0», Сергій Сакадинський, пройшовши полон, стверджує, що пропагандистське телебачення може стрімко змінювати уявлення людей про навколишній стан речей чи подію [32]. Таким чином, жителі сходу, маючи доступ лише до російських та сепаратистських місцевих телеканалів, практично ізольовані від правдивих новин. Про це свідчать і результати опитування, проведеного на замовлення ГО «Телекритика» [33].

Дослідження Нью-Йоркського університету засвідчили, що навіть мовні терміни, які використовуються медіа, можуть суттєво впливати на думку людей, оперуючи їх свідомістю. Так само було виявлено залежність електорального вибору від можливості доступу до російського телебачення [34]. Крім того, що конфлікт на сході України представляє загрозу у військовому аспекті, «суспільство в таких умовах війни радикалізується, руйнуються міжнародні стосунки, загострюється риторика, спрямована на приниження та дегуманізацію супротивника <...> особливо гостро це сприймається через те, що в Україні велика частка російської меншини, і значна кількість людей має дружні та родинні зв'язки з Росією. Зростання неприязні до іншої національності чи етнічної групи неминуче в ситуації воєнного конфлікту; воно не лише допо-

магає консолідації проти спільного ворога, а й шкодить порозумінню всередині країни» [35].

Щодо позиції законної української влади в питаннях інформаційного простору, то варто зауважити, що вона здебільшого зводиться до подачі оперативної інформації про перебіг подій на сході за даними офіційних джерел. Так, РНБО України зазначає, що триває пряма військова агресія Російської Федерації на сході України, росіяни продовжують перекидати на Донбас військову техніку та найманців, ускладнюється ситуація в Донецькій та Луганській областях через дії ЗС Російської Федерації, подається інформація та докази присутності російських військ на території України [36]. І це вже не просто АТО, а неоголошена війна за свободу та незалежність країни [37]. Водночас здійснюються і певні заходи, проте вони насамперед мають обмежувальний характер, зокрема йдеться про тимчасове відключення російських телеканалів та заборону в'їзду в Україну деяких російських журналістів.

Наша держава наразі намагається здійснювати й інші заходи: у цьому контексті слід відмітити ініціативу Президента України П. Порошенка щодо створення «пан'європейського російськомовного каналу для того, щоб протистояти російській пропаганді» [38], а також спроби Міністерства інформаційної політики України відновити українське мовлення в районі проведення АТО [39].

У цьому контексті слід згадати і нову Стратегію національної безпеки України, про яку Президент України П. Порошенко у своєму Щорічному Посланні до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» зазначив, що в ній «головною загрозою нацбезпеці названо агресію Росії в усіх її формах, спрямовану на виснаження української економіки, підірив суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території» [40]. Згаданий документ визначає, що «російська загроза, що має довгостроковий характер, інші докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України обумовлюють необхідність створення нової системи забезпечення національної безпеки України» [41]; визначає однією з актуальних загроз безпеці інформаційно-психологічну війну, у т. ч. «приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу» [41]. Важливо, що Стратегія національної безпеки України нарешті конкретизує пріоритети забезпечення інформаційної безпеки з урахування актуальних загроз, зокрема таких, що стосуються Російської Федерації.

Однак такі кроки не можуть бути вичерпною відповіддю на наявні інформаційні виклики. Зокрема, у цьому контексті варто подумати про запровадження медіаосвіти у школах, що допоможе

принаймні навчитися читати онлайн-медіа та відрізнити правду від вигадки. Як зауважує Енн Епплбаум – історик, журналістка й оглядачка *Washington Post*, експерт із розвитку громадянського суспільства у Східній Європі, «від освіти багато залежить: краще освічені люди радше будуть дистанціюватися й залишатимуться критичними» [39]. Існує тип людей, на яких надзвичайно легко вплинути. Це тип, який вимірює усі моменти тезою: «всі вони однакові». Цю ідею взяла на озброєння і просуває російська пропаганда: мовляв, у нас є корупція – у вас є корупція, наші журналісти брешуть – ваші журналісти брешуть, наша система погана – ваша система погана. «Немає нічого кращого у вашій демократії» – це те, у чому вони хочуть переконати українців [39].

На законодавчому рівні, принаймні до цього часу, українському керівництву варто було вже розробити інформаційну стратегію всередині країни, скеровану на створення передумов, для вироблення якісного вітчизняного проукраїнського інформаційного продукту, зокрема і російськомовного; посилення і реалізацію державної інформаційної політики на окупованих російськими військами територіях; та, зрештою, на визначення механізмів інформаційної взаємодії з іноземною, у т. ч. російською, аудиторією.

Висновки та пропозиції

Варто констатувати активізацію російської пропаганди та посилення присутності РФ у глобальному інформаційно-комунікативному просторі. Можна помітити, що її інформаційні впливи – це досконалі напрацьовані технології (включно з інформаційними операціями, спецзасобами та методами), які відзначаються своєю ефективністю завдяки послідовності дій, системному застосуванню та непомітності для суспільства, яке стає жертвою таких технологій. І причиною цього є не лише досконалі технології інформаційних впливів, а й внутрішні чинники, зокрема незрозумілість інформаційної інфраструктури, вітчизняного інформаційного продукту й недостатня увага влади до питань національної та інформаційної безпеки.

Список використаних джерел:

1. *Василенко В.* Війна 2014 року: спроба системного аналізу / В. Василенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2014/10_2014/17/war.pdf
2. *Горбулін В.* «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / Володимир Горбулін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu_.html
3. *Щодо інформаційно-психологічної складової агресії Російської Федерації проти України (за результатами подій 1-2 березня 2014 року)* : ана-

Окремим чинником інформаційно-психологічних впливів на суспільство в умовах гібридної війни є недостатня скоординованість сил, аби притягнути до відповідальності винних у злочинях режиму президенства Януковича. Недостатньо ефективною є робота з розглядом справ щодо причетності до сепаратизму в Україні чинних депутатів та інших посадовців. Отже, пропаганда йде не лише ззовні, а й усередині самої України.

Задля забезпечення інформаційного простору України від російської пропаганди та протидії інформаційно-психологічним впливам варто не лише обмежити трансляцію російського телебачення, заборонити поширення в інформаційному просторі країни мас-медіа, які пропагують антиукраїнські цінності, а й пропонувати власні якісні, достовірні та своєчасні інформаційні продукти. Створення мережі мас-медіа, які б протидіяли російській пропаганді мало б відбутися значно раніше. Досі в країні відсутні керівні документи державної політики, які б відображали стратегію держави стосовно розвитку національного, зокрема скерованого на зарубіжну аудиторію, інформаційного та комунікативного простору.

Потрібно поступово налагоджувати телебачення й друковані ЗМІ в районі проведення АТО, заповнювати інформаційний вакуум достовірним, необхідним, своєчасним інформаційним продуктом. Потрібно проводити регулярні моніторинги з метою створення необхідного інформаційного продукту відносно нагальних запитів мешканців регіону, писати про те, що їх непокоїть, реагувати на їхні пропозиції та відгуки, адже в умовах воєнного конфлікту люди мають відчувати підтримку. Існує необхідність у виробленні принципів висвітлення інформації щодо конфліктної ситуації на сході країни, підвищенні якості матеріалів.

Але до тих пір, доки не будуть зроблені конкретні кроки до змін у цій сфері, Російська Федерація і надалі підживитиме моральне здоров'я українців, формувати власну зомбовану проросійську, антиукраїнську аудиторію на території України, спотворюватиме сприйняття реальних подій українцями, формуватиме викривлений імідж нашої країни.

References

1. *Vasylenko Volodymyr.* Viina 2014 roku : sprobha systemnoho analizu / Volodymyr Vasylenko. Retrieved from http://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2014/10_2014/17/war.pdf
2. *Horbulin V.* «Hibrydna viina» yak kluchoviy instrument rosiiskoi heostrategii revanshu / Volodymyr Horbulin. Retrieved from http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu_.html
3. *Shchodo informatsiino-psykholohichnoi skladovoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy (za rezultatamy podii 1-2 bereznia 2014 roku)* : analit. zap.

літ. зап. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1476/#_ftn3

4. *Нацгвардія* обстріляла из пушек детскую больницу в Славянске [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bloknot.ru/v-mire/natsgvardiya-obstrelyala-iz-pushek-detskuyu-bolnitsu-v-slavyanske.html>

5. *Боец* ополчения подорвал себя, чтобы не сдаваться Нацгвардии // Комсомольская правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kp.ru/daily/26252/3132725/>

6. *Видеофейк* : Контрафактныє могили в Славянске [відео] // Stop Fake [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stopfake.org/videofejk-kontrafaktnye-mogily-v-slavyanske/>

7. *В Славянске* украинские каратели распяли 3-летнего ребенка на глазах у матери [відео] // YouTube [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=AfRCJk2h33M>

8. *Славянск*. Как казнили ребенка и жену ополченца [відео] // Smotri.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smotri.com/video/view/?id=v2780783eac1>

9. *Беженка* из Славянска: нацгвардия устроила публичную казнь трехлетнего сына и жены ополченца // Новости Харькова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novosti.kh.ua/беженка-из-славянска-нацгвардия-устр/>

10. *Беженка* из Славянска: При мне на площади зверски казнили маленького сына и жену ополченца // Alfa news [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://alfanews.com.ua/news/122474>

11. *В Минобороны* назвали фейком создание добровольческими батальонами своего «Генштаба» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/crime/90817-v-minoboronyi-nazvali-fejkom-sozdanie-dobrovolcheskimi-batalonami-svoego-genshtaba.htm>

12. *Добровольческие* батальоны нациков покидают передовую // РуАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://новости-новороссии.ru-an.info/новости/добровольческие-батальоны-нациков-покидают-передовую>

13. *Добровольческие* батальоны переходят на контракт в Нацгвардию и ВСУ // Giga новости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://giga.ua/добровольческие-батальоны-переходят/>

14. *Горжальсан* Евгений. Технология уничтожения / Евгений Горжальсан // Adme.ru [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adme.ru/vdohnovenie-919705/tehnologiya-unichtozheniya-614355/>

15. *Как противостоять* манипулятивной технологии «Окно Овертона» // РуАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru-an.info/новости/как-противостоять-манипулятивной-технологии-окно-овертона/>

16. *Путин* в 2008 году: Крым не является спорной территорией // Радио Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/media/video/26946640.html>

17. *Владимир Путин*: «Крым – это исконно русская земля, а Севастополь – русский город»

Retrieved from http://www.niss.gov.ua/articles/1476/#_ftn3

4. *Natshvardiia* obstreliala iz pushek detskuu bolnitsu v Slavyanske. Retrieved from <http://bloknot.ru/v-mire/natsgvardiya-obstrelyala-iz-pushek-detskuyu-bolnitsu-v-slavyanske.html>

5. *Boets* opolcheniia podorval sebia, chtoby ne sdavattsa natshvardii // Komsomolskaia pravda. Retrieved from <http://www.kp.ru/daily/26252/3132725/>

6. *Videofejk* : Kontrafaktnye mogily v Slavyanske [video] // Stop Fake. Retrieved from <http://www.stopfake.org/videofejk-kontrafaktnye-mogily-v-slavyanske/>

7. *V Slavyanske* ukrainskie karатели raspiali 3- letneho rebenka na hlazakh u materi [video] // YouTube. Retrieved from <http://www.youtube.com/watch?v=AfRCJk2h33M>

8. *Slavyansk*. Kak kaznili rebenka i zhenu opolchentsa [video] // Smotri.com. Retrieved from <http://smotri.com/video/view/?id=v2780783eac1>

9. *Bezhenka* iz Slavyanska: natshvardiia ustroila publichnuu kazn trekhletneho syna i zhenu opolchentsa // Novosti Kharkova. Retrieved from <http://novosti.kh.ua/беженка-из-славянска-нацгвардия-устр/>

10. *Bezhenka* iz Slavyanska : Pri mne na ploschadi zverski kaznili malenkoho syna i zhenu opolchentsa // Alfa news. Retrieved from <http://alfanews.com.ua/news/122474>

11. *V Minoborony* nazvali feikom sozdanie dobrovolcheskimi batalonami svoeho «Henshtaba». Retrieved from <http://obozrevatel.com/crime/90817-v-minoboronyi-nazvali-fejkom-sozdanie-dobrovolcheskimi-batalonami-svoego-genshtaba.htm>

12. *Dobrovolcheskie* batalony natsykov pokidaiut peredovuiu // Ru-AN. Retrieved from <http://новости-новороссии.ru-an.info/новости/добровольческие-батальоны-нациков-покидают-передовую>

13. *Dobrovolcheskie* batalony perehodiат na kontrakt v Natshvardiiu i VSU // Giga novosti. Retrieved from <http://giga.ua/добровольческие-батальоны-переходят/>

14. *Horzhaltsan* Yevhenii. Tehnologiiia unichtozheniia / Yevhenii Horzhaltsan// Adme.ru. Retrieved from <http://www.adme.ru/vdohnovenie-919705/tehnologiya-unichtozheniya-614355/>

15. *Kak protivostoiat* manipuliativnoi tehnologii «Okno Overtona» // Novosti Ru-AN. Retrieved from <http://ru-an.info/новости/как-противостоять-манипулятивной-технологии-окно-овертона/>

16. *Putin* v 2008 hodu: Krym ne yavliaetsa spornoj territoriei // Radio Svoboda. Retrieved from <http://www.svoboda.org/media/video/26946640.html>

17. *Vladimir Putin*: «Krym – eto iskonno russkaia zemlia, a Sevastopol – russkii horod». Retrieved from http://www.chaskor.ru/article/vladimir_putin_krym_-_eto_iskonno_russkaya_zemlya_35435

18. *Putin*: RF budet zashchishchat prava russkoiazыchnoho naseleniya na Ukraine // RIA novosti. Retrieved from <http://ria.ru/world/20140624/1013426007>

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chaskor.ru/article/vladimir_putin_krym_-_eto_iskonno_russkaya_zemlya_a_sevastopol_-35435

18. *Путин*: РФ будет защищать права русскоязычного населения на Украине // РИА новости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ria.ru/world/20140624/1013426007>

19. *События* на Украине актуализировали «русский вопрос» в России // Национальный акцент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nazaccent.ru/content/10966-krymskoe-eho.html>

20. «Крым. Путь на Родину» [відео] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://realpolitika.info/smotret-film-krym-put-na-rodinu-polnyj-film-15-03-2015-g-put-na-rodinu-putin-raskryl-podrobnosti-vossoedineniya-kryma-s-rf/>

21. *Последнее* заявление Путина о Востоке Украины [відео] // YouTube [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=ZRuzYrWky7M>

22. *Путин* про Новороссию [відео] // YouTube [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=YXr-oLbT8Qc>

23. *Россия*, Украина, Крым // Левада-центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.levada.ru/31-03-2014/rossiya-ukraina-krym>

24. *Российский* депутат порівняв обстановку в РФ з масовим психозом в Німеччині 1933 // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/02/25/7059792/>

25. «Я и другие» [відео] // YouTube [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?feature=player_detailpage&v=SkYveT8XWN4

26. *Мы* все конформисты [відео] // Сноб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://snob.ru/selected/entry/15051>

27. *Что такое* конформное поведение // KakProsto.ru [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kakprosto.ru/kak-843385-что-такое-konformnoe-povedenie>

28. *Separatist* leader: Ukraine rebels will not surrender // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/news/world-europe-28258972>

29. *Царьов* допомагав раднику Путіна планувати анексію Криму СБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/07/4/7031009/>

30. *Як допомогти* Донбасу? // MediaSapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/yak_dopomogti_zmi_donbasu/

31. *Donbass* Media Forum: Лінія фронту проходить кризу голови людей // MediaSapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/donbass_media_forum liniya_frontu_prokhorit_kriz_golovi_lyudey/

19. *Sobytiia* na Uktaine aktualizirovali «russkii vopros v Rossii // Natsyonalnyi akcent. Retrieved from <http://nazaccent.ru/content/10966-krymskoe-eho.html>

20. «Крым. Put na Rodinu» [video]. Retrieved from <http://realpolitika.info/smotret-film-krym-put-na-rodinu-polnyj-film-15-03-2015-g-put-na-rodinu-putin-raskryl-podrobnosti-vossoedineniya-kryma-s-rf/>

21. *Poslednee* zaiavlenie Putina o Vostoke Ukrainy [video] // YouTube. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=ZRuzYrWky7M>

22. *Putin* pro Novorossiiu [video] // YouTube. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=YXr-oLbT8Qc>

23. *Rossiiia*, Uktaina, Krym // Levada-tsentr. Retrieved from <http://www.levada.ru/31-03-2014/rossiya-ukraina-krym>

24. *Rosiiskyi* deputat porivniav obstanovku RF z masovym psykhozom v Nimechchyni 1933 // Ukrainska pravda. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/news/2015/02/25/7059792/>

25. «Ya i druhie» [video] // YouTube. Retrieved from http://www.youtube.com/watch?feature=player_detailpage&v=SkYveT8XWN4

26. *My* vse konformisty [video] // Snob. Retrieved from <http://snob.ru/selected/entry/15051>

27. *Chto* takoe konformnoe povedenie // KakProsto.ru. Retrieved from <http://www.kakprosto.ru/kak-843385-что-такое-konformnoe-povedenie>

28. *Separatist* leader: Ukraine rebels will not surrender // BBC. Retrieved from <http://www.bbc.com/news/world-europe-28258972>

29. *Tsarov* dopomahav radnyku Putina planuvaty aneksiuu Krymu SBU. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/07/4/7031009/>

30. *Yak dopomohty* Donbasu? // MediaSapiens. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/yak_dopomogti_zmi_donbasu/

31. *Donbass* Media Forum: Liniia frontu prohodyt kriz holovy ludei // MediaSapiens. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/donbass_media_forum liniya_frontu_prokhorit_kriz_golovi_lyudey/

32. *Sakadynskii*: mnohie na Donbasse poteriali doverie k ukrainskim SMI iz-za feikov // VideoTeka. Retrieved from http://video.telekritika.ua/show/intervu/2414-sakadinskij_mnogie_na_donbasse_poteriali_doverie_k_ukrainskim_smi_iz-za_fejkov_11.06.2015

33. *Yakym* ye riven pidtrymky mesedzhiv rosiiskoi propahandy u zoni konfliktu : sotsiol. opyt. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprovsvita/research/yakim_e_riven_pidtrimki_mesedzhiv_rosiyskoi_propagandi_u_zoni_konfliktu

34. *Rosiiske* telebachennia zdatne posyliuvaty antyrosiisku pozysytiu: doslidzhennia Niu-Yorkskoho universytetu // MediaSapiens. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprovsvita/research/rosiyske_telebachennya_zdatne_posilyuvaty_antyrosiysku_pozysiyu_doslidzhennya_nyuuyorskogo_universitetu/

32. *Сакадзьинский*: многие на Донбассе потеряли доверие к украинским СМИ из-за фейков // ВідеоТека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://video.telekritika.ua/show/intervu/2414-sakadinskii_mnogie_na_donbasse_poteriali_doverie_k_ukrainskim_smi_iz_za_fejkov 11.06.2015

33. *Яким* є рівень підтримки меседжів російської пропаганди у зоні конфлікту : соціол. опит. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yakim_e_riven_pidtrimki_mesedzhiv_rosiyskoi_propagandi_u_zoni_konfliktu

34. *Російське* телебачення здатне посилювати антиросійську позицію : дослідження Нью-Йоркського університету // MediaSapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/rosiyske_telebachennya_zdatne_posilyuvati_antirosiysku_pozitsiyu_doslidzhennya_nyuorkskogo_universitetu/

35. *Российская* армия и спецслужбы РФ в войне против Украины // Цензор.нет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sensor.net.ua/resonance/313320/rossiyiskaya_armiya_i_spetsslujby_rf_v_voynie_protiv_ukrainy].

36. *Порошенко*: Нинішня неоголошена війна може стати Вітчизняною для українців // 112.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/suspilstvo/poroshenko-ninishnya-neogoloshena-viyna-mozhe-stati-velikoyu-vitchiznyanoyu-dlya-ukrayinciv-105941.html>

37. *Порошенко* ввів у дію рішення РНБО про деякі оборонно-мобілізаційні питання // 112.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/golovni-novyni/poroshenko-uviv-u-diyu-rishennya-rnbo-pro-deyaki-oboronno-mobilizaciyni-pitannya-173706.html>

38. *Енн Еплбаум*: Російська пропаганда краще працює в маленьких країнах // MediaSapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/enn_epplbaum_rosiyska_propaganda_krasche_pratsyue_v_malenskikh_krainakh/

39. *Звіт* діяльності МІП за квітень 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mip.gov.ua/news/273.html>

40. *Про внутрішнє* та зовнішнє становище України в 2015 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-u-35412>

41. *Стратегія* національної безпеки України : указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>

35. *Rosiiskaia* armiiia i spetssluzhby RF v voine protiv Ukrainy // Tsenzor.net. Retrieved from http://sensor.net.ua/resonance/313320/rossiyiskaya_armiya_i_spetsslujby_rf_v_voynie_protiv_ukrainy].

36. *Poroshenko*: Nynishnia neoholohena viina mozhe staty Vitchyznianoiu dlia ukrainsiv // 112.ua. Retrieved from <http://ua.112.ua/suspilstvo/poroshenko-ninishnya-neogoloshena-viyna-mozhe-stati-velikoyu-vitchiznyanoyu-dlya-ukrayinciv-105941.html>

37. *Poroshenko* vviv u diiu rishennia RNBO pro deiaki oboronno-mobilizatsiini pytannya // 112.ua. Retrieved from <http://ua.112.ua/golovni-novyni/poroshenko-uviv-u-diyu-rishennya-rnbo-pro-deyaki-oboronno-mobilizaciyni-pitannya-173706.html>

38. *Enn Eplbaum*: Rosiiska propahanda krasche pratsiue v malenkykh krainakh // MediaSapiens. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/enn_epplbaum_rosiyska_propaganda_krasche_pratsyue_v_malenskikh_krainakh/

39. *Zvit* diialnosti MIP za kviten 2015. Retrieved from <http://mip.gov.ua/news/273.html>

40. *Pro vnutrishne i zovnishne stanovyshe* Ukrainy v 2015 rotsi : shchorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-u-35412>

41. *Stratehiia* natsionalnoi bezpeky Ukrainy : ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.05.2015 r. № 287/2015 «Pro rihennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy». Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>